

MAGYAR BAROKK HUMANISTÁK

SOMMER JÁNOS (1539 — 1574)

Ferdinánd, a „bécsi király“ viselte a magyar koronát, uralkodván Nyugat- és Északmagyarországon. Keletmagyarország és Erdély a nemzeti választott király, János Zsigmond kezén volt. Bécsben és Gyulafehérvárott egyaránt szőtték a terveket, miképpen lehetne a két magyar király országát egy fő alatt egyesíteni s ki-verní az ország harmadik és leghatalmasabb urát, a törököt. Három és félévtizede dúlt már a törökkel versengve, a polgárháború, amikor Bécsben az új magyar alkancellár fiatalos hévvel nagyvonalú elgondolással állt elő: Forgács Ferenc váradi püspök azt javasolta, hogy az udvár támogassa egy Heraklides herceg néven fellépett, Basiliscus Jakab nevű kalandor szándékát, aki a moldovai trónt igényelte. Forgács alkancellár ki-vitva, hogy Basiliscus magyar földön hadat toborozhatott, a magyar kamarától pénzt, a felvidéki kapitánytól ágyukat kapott. A kis had lengyel földön át kerülve, Erdély mögött betört Moldovába, szétverte Sándor vajda gyűlevészét s vezére, János Despota néven trónra lépett. Ezt a kalandos katonaembert akarta a bécsi politika János Zsigmond hátába zúditani, míg saját hadai a Felvidék felől törnek Erdélyre. Történt pedig ez az 1560-as évek elején.

Hajdanában esztendőnkig tartott, ami mostanában hetek alatt zajlik le. Míg Erdély körül forralltak a katlant, János Despota saját portáját akarta tisztára söpörni. Itáliai eszmetemet járt császári testőrtiszt letére ambiciózusabb és finomabb lélek volt, mint hospodárelődjei, akik csak tivornyáztak és a népet nyúzták. János nyugati fejedelemséget akart teremteni Moldovából. Iparosokat telepített meg Szucsavában, koronát készíttetett és ünnepélyesen megkoronáztatta magát. Seregét magyar zsoldostisztek vezetésére és kiképzésére bízta. Lengyelországból katolikus papokat hozatott, hogy megreformálják a moldovai egyházat. Végletében azonban olyan papot tett meg püspökkévé, aki nemcsak művelt nyugati ember volt, de a szélsőséges. reformáció, az antitrinitárius irányzat híve. János építkezni kezdett, könyvtárat és kollégiumot alapított s büntette a laza erkölcsöket, a korrupciót. Ujabbán is támadt ilyen diktátor román földön; kérdés, ismétlődik-e mindig a történelem?... A kultúraterjesztő és purifikátor nem jutott odáig, hogy Erdélybe törjön...

Trónkereső útján szolgált seregében egy rongyos togtatus: Sommer János nevű német diák, aki Lengyelországban kereste szerencsáját, majd a magyar Felvidékre vetődve, végső nyomorúságában csapott fel

katonának. Midőn János Despota trónját jövevényekkel vette körül, udvari költőjévé a tehetséges humanista Sommert tette meg. Utóbb rábizta Kotmárban alapított könyvtára és iskolája igazgatását. Sommer eleven versekben írta meg a hadjáratot, saját katonáskodását, a trónfoglalást, az új berendezkedéseket s udvari humanistához illően dicsőítette fejedelmi urát.

A nyugatosdi nem tartott sokáig. A nép felzendült az idegenerkölcös uralkodó, a külföldről hozott fejedelemmé ellen, a nyugati papok, iparosok, katonák ellen. Sándor, az elűzött vajda törökök és tatárok kíséretében tért vissza és János Zsigmond is sietve küldte Moldovába hadait, hogy szabaduljon a kényelmetlen szomszédától, akit Bécs küldött a nyakára. Sommer poétának versben és prózában bőven akadt leírni valója, miképpen verték agyon a „valachus“-ok János Despodát és egész udvarát. A könyvtár és iskola, melynek alapításánál a költő Hunyadi Mátyás királyunk emlékéért idézte fejedelme elé, lángok martaléka lett s a kalandos ifjúságú humanista a békés stallumból ismét világgá futott. Medvebőrös hegyi pászornak öltözve mászott ki az ablakon, a fejedelemmé kíséretében édes-kettesben vágott neki a havasoknak, mignem hónapokig tartó bujdosás után, Erdélybe ért. Több helyen iskolamester, végül feleségül veszi Dávid Ferenc leányát és a kolozsvári kolégium rektori székébe ül. Itt se melegegdetett meg. Esztendőre már elvitte a pestis.

Sommer János tíz esztendei erdélyi tartózkodása alatt írta műveinek javarészét. Versben és szép beszédben siratta el János Zsigmond halálát. Verses krónikában sorolta fel az összes magyar királyok tetteit s egy szép nászéneket is szerzett. Világos latinsággal, könnyedén verselt. Erdély, nevezetesen Kolozsvár hitűjítási harcaiban is nevet szerzett. Emlékezetessé azonban kiváltképpen azért lett alakja, mert nyugati lélekkel álmodozta végig Basiliscus Jakabnak, a rokonszenves fejedelmi kalandornak kudarcában is annyira tanulságos moldovai álmát.

A szűkebb értelemben vett, az igazi Európához csak azok a népek tartozhatnak, amelyeknek volt renaissance-uk, — írja Huszti József. — Ez az Európa sokkal kisebb, mint a másik, amelyikről a geográfusok beszélnek. S vannak népek a geográfiai értelemben vett Európában, amelyeket a politikai konjunktúra fel-emelhetett ugyan, de utólag nem ajándékozhatta meg őket sem történelemmel általában, sem renaissance-szal sajátosan...

Az erópai szellem kincseinek őrzése és gyarapítása az újkor születésekor végképpen nyugati néppé avatta a magyart. Először a katolicizmus tette azzá, másodsor a humanista műveltség. A nyugati szellem mindkét hulláma északon Finnország és Lengyelország keleti határáig ért el, délen pedig a Kárpátok erdélyi koszorújáig. Ezt az évezredek történelmi tényét az utolsó húsz esztendőnek sem a régi, sem az újabb erőszakai meg nem másíthatják.

A MOLDOVAI ERDŐKHÖZ

Erdős hegyek, nimfáknak szép tanyája,
oláh földnek vadon hegyormain,
figyeljetez kegyelmesen danámra,
hallgassátok meg sóhajtásaim.
Hozzátok szólni tán utolszor bírok,
halott leszek hamar, hideg tetem;
költőtökért aztán hiába sírtok,
ha holttá váltam, néma, vértelen.

Hol is kezdődtek balsorsom tusái?
Hol kezdzem el siránkozó jajom?
Most egyre megy, künn, fagyban éjszakázni,
vagy hogyha barlang mélyében lakom!
Kilépni borzadok, megóv a rejtek,
és rettegek, hogy itt tör rám a vég!
Hisz megcsonkított holttestek hevernek
mindenfelé, irtóztató vidék!
Urunk szolgáit balszerencse úzte,
bűnünké lett, hogy dolgoztunk vele.
Minap szabad volt, most kötélén csüng le
Lusinszky püspök úrnó hitvese.
Fejedelmünknek bölcsös kis leányát
vadul széttépték, mint az ördögök.
A férj előtt az asszonyát levágják,
vagy fojtogatják, míg végsőt hörög.
A nagyanyát unokáival ölték,
akiknek bűnük semmi sem lehet.
S az idegenből jött gyanutlan vendég
most bárkinek szabad prédája lett.
Moldova csepp kis zugát sem kímélve,
mindenfelé véráztatott a föld.
A gyilkolásnak nincsen hossza-vége
s a düh ezernyi módon öldökölt.

Sor került rám is, tudtam ezt előre;
s hagyján, ha szittya kard végez velem.
Mit várhatok? Mit is remélek, dőre?
Miért aggódik szívem szüntelen?
Meghalni hagyján — ámde várni rémes,
hogy megkínoznak végtelen soká...
Ó, szörnyű nép, kegyetlenségre éhes,
te vadságban mértéktelen oláh!
Szelíd ehez szentélyében Diána,
Diomedés nem volt ilyen dühödt! —
Mikor hurcolnak rettentő halálra?
Már itt is van tán, végóráim ütött?
Mily boldogok, kik városokban vannak,
ahol vasajtó s bástya tornya véd.

Biztonságukban fittyet hánynak Marsnak
 s megvethetik veszélyes száz cselét.
 De én barlangba bújtam s még szerencse,
 hogy nem törnek reám vadállatok!
 S hogy még fejem vad horda nem kereste,
 Istennek forró hálát adhatok.
 Ki az, ki Moldva lázhevén se bámul?
 Tagadható-e, csalfalelkű nép?
 Fegyvert fogott volt Demeter csalárdul
 és fejedelmünk ellen harcba lép.
 Ruténországból indult el hadakkal,
 hogy tájainkon győzelmet vegyen,
 De fejedelmünk már elébe nyargal
 s tábort se verhet Moldva földeken.
 Vesztére esküdt mégis mindenképen,
 hogy meg ne ártson néki már soha:
 Irratta néki cifra, szép levélben,
 hogy ölve már urunk, a Despota.
 Órája vár most joggal Moldva trónja,
 sokan felkínálják ezt néki most.
 Így esvén dolga, útját el ne tólja,
 de vegye át a kormányt hamarost.
 Demeternek megártott a csalétek,
 mert csak háromszáz harccsal bejő.
 Elég pompás volt ez, mint díszkíséret,
 de harchoz semmi ily csekély erő.
 S míg hódolatra várva jött be fennen,
 csalárd ellenség áldozatja lett.
 Népét levágták gyáva küzdelemben.
 Magára hagyva most már mit tehet?
 Így Despotánk őt most egy várba zárta
 és Laszkytól hiába várt segítyt.
 Mihez kezdjen? Bízna ügyét futásra?
 Menekvést ettől bizvást nem remélt.
 Köszvény is bántja, nem kezdhet szökésbe;
 elnyomták végül, láncra verve őt.
 Vitték kegyetlen Szolimán elébe,
 ki is végezték a szultán előtt.

 Átverték őt magas karóba vonva,
 barbár halállal ily bús véget ér.
 Ez lett a vége s a háború magva,
 hogy csellel pusztult a nemes vezér.

 Ti, erdők vagytok szózatom tanui,
 kiknek panaszlom bujdosásomat.
 Ti láttátok keservesen kimúlni
 a rab vezért vad gyötrődés alatt.
 S látjátok, holttest nyugszik annyi szerte,
 hogy minden lábnyi térséget betölt.

Nincs hátra más, csak fejedelmünk veszte
 s az én véremre szomjas még a föld.
 Ha így tetszett a büntető egeknek,
 urunk házára törjön a világ:
 Engedjétek, hogy kissé megpihenjek
 s ne áruljátok el nyomom, ti, fák!
 Én halhatatlan szóval megdicsérlek
 és törzsetekre vésem fel dalom.
 De versemnek, jaj, ellenáll a kéreg
 s betűimet fel nem karcolhatom!
 Mi vár reám? Olvassak vést e jelben?
 Nem ad az erdő nékem rejteket?...
 Akármikép lesz, tűröm rendületlen,
 míg védelmemre Isten nem siet!

(XIV. elegia.)

MÁTYÁS KÖNYVTÁRÁRÓL A
 MOLDOVAI FEJEDELEMNÉL.

Despota, nézd szintén, szomszéd föld volt fejedelmét,
 Mátyást, Corvinok nemzete adta királyt:
 Mennyi igyekvéssel gyűjté, gonddal, kegyelettel,
 össze a jó könyvet szent palotája fokán.
 Gyorsan elérte a jót, mire tört ifjúkora óta,
 szinte tudós lett már gyermeki éveiben.
 Bármilyen jeles könyvünk van még ős Róma korából
 s ő Görögországból, megveszi mindazokat.
 Bósz Szolimán, te török szultán, verjen meg az Isten!
 Mért dúltad fel a dús kincsek e szép tömegét?
 Hát nem elég teneked, Magyarország városa, népe
 árvultan zokogott holt fejedelme fölött?
 Még ide is nyúltál durván barbár kezeiddel,
 azt a szegény könyvtárt lábaid eltapodák!
 Könyvei tárházát széthordta a harcosok alja,
 Mátyás híre-nevén mégse vehettek erőt!
 Élni fog és áldott Mátyás neve mindig, örökkön,
 barbár horda silány üszkeket átragyogón.

Itt van a példa, kövesd: s meg nem halhatsz fejedelmem,
 íme, előtted az út, ez visz a csillagokig!
 Én meg emitt buzgón a diákcsapat élire állok
 s hív munkával most kezdjük a nagy tanulást.
 Már a diák nyelvnek szépen vetjük meg alapját,
 tudni fog is latinul szólani egykor e had.
 Lelkemből hiszem én: Hidd el, meg nem csal Apolló,
 majdan a sok kiadás haszna begyül hamarost.
 S nem nagy a költség most, ami ifjaidat gyarapítja,
 áldani fogják ők egykoron érte neved!

(Clades Moldavica X. elegia.)

Fordította: Geréb László.